

SÄVELTÄJÄNTYÖN JA RESEPTION TARKASTELUA

**SÄVELTÄJÄ
ANN-ELISE
HANNIKAINEN**

MARKUS VIRTANEN
Pro gradu -tutkielma

Sisällysluettelo

1. Johdanto

- 1.1 Aiempi tutkimus
- 1.2 Tutkimusasetelma, teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmät
- 1.3 Tutkimusaineisto

2. Sukutausta ja lapsuus- ja nuoruusvuodet

- 2.1 Sukutausta ja lapsuus
- 2.2 Musiikkiopinnot Perussa

3. Opinnot Sibelius-Akatemiassa

- 3.1 Piano-opinnot
- 3.2 Debyytti säveltäjänä Ung Nordisk Musik -festivaalissa
- 3.3 Säveltäjänä kotimaassa
- 3.4 Tema con XI Variazioni (1968)
- 3.5 Opintojen päättymisen ja uran vaihto

4. Elämäntyö Espanjassa

- 4.1 Ernesto Halffter, Manuel de Fallan oppilas
- 4.2 Sävellysoopinnot alkavat
- 4.3 Anerfálicas (1973)
- 4.4 Musiikkipommi räjähtää Valenciassa
- 4.5 Elämä Anerfálicaksen jälkeen
- 4.6 Kohti omaa ääntä

- 4.7 Pianokonsertto (1976)
- 4.8 Valtameren helmi ja piinapenkki
- 4.9 Elämä pianokonsertton jälkeen
- 4.10 Uuden vuosikymmenen uudet ilot ja surut
- 4.11 Cháchara (1980) ja Fazerin kustannussopimus
- 4.12 Teoksia vailla esityksiä
- 4.13 Sibelius-viulukilpailun sävellyskilpailu
- 4.14 Naistaiteilijoiden kiertue
- 4.15 Ernesto Halffterin kuolema
- 4.16 Elämä Espanjan jälkeen

5. **Pohdinta**

Lähteet

Ann-Elise Hannikaisen teosluettelo

Hakemisto

Kuvat

Kansi: Ann-Elise Hannikainen säveltämässä 1960-luvun lopulla.

Sivu →: Ann-Elise Hannikainen Sibelius-Akatemian konserttitalissa 1973.

Sivu →: Ann-Elise Hannikainen ja Ernesto Halffter Suomen suurlähettilään residenssissä Madridissa 1973.

Sivu →: Ann-Elise Hannikainen ja Ernesto Halffter Madridissa 1988.

1. JOHDANTO

Suomalaisia säveltäjiä -kirjan¹ ilmestyessä vuonna 1994 Helsingin Sanomien kriitikko, musiikkitieteilijä Veijo Murtomäki ihasteli arvostelussaan tuoreen kirjan informatiivisuutta: ”Kuinka moni tietää esimerkiksi, että Espanjassa asuu suomalainen naissäveltäjä Ann-Elise Hannikainen?”² Harva lukijoista lienee tiennyt – varsinkaan sitä, että säveltäjä Hannikainen oli kirjan ilmestymishetkellä asunut jo vuosia Suomessa. Näin vuosien päästä ajateltuna virhe saattaa vaikuttaa vähäpätöiseltä. Yksi väärä tieto lyhyessä, tuntematonta säveltäjää esittelevässä tietokirja-artikkelissa ei voi olla anteeksiantamaton. Uskon kuitenkin, että tuon sinänsä vähäpätöisen virheen taakse kätkeytyy jokin suurempi kuva: tie suomalaisen klassisen musiikin kulttuurin ja historiankirjoituksen lainalaisuuksiin. Tutkijan eteen avautuu suuria teemoja unohtamisen ja muistamisen välisestä kamppailusta, siitä ketkä nostetaan esille ja ketkä sivuutetaan.

Pro gradu -tutkielmani aiheena on tuon Espanjasta huomaamattomasti takaisin Suomeen muuttaneen säveltäjän, Ann-Elise Hannikaisen (1946–2012), elämä ja toiminta säveltäjänä. Koska kyseessä on monin tavoin tuntematon taiteilija, keskityn tutkielmassani Hannikaisen elämänkaaren ja tuotannon hahmottamiseen sekä hänen teostensa saaman vastaanoton kuvaamiseen. Tuntemattomuus tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että Hannikaisen musiikkia ei ole voinut kuulla edes satunnaisesti konserteissa Espanjassa 1980-luvun alun jälkeen eikä hänen musiikkiaan ole soitettu Suomessa viimeisen 50 vuoden aikana kuin muutaman kerran (katso tarkemmin teosten esityksistä liitteenä olevasta Ann-Elise

Hannikaisen teosluettelosta). Hannikaisen musiikkia ei ole myöskään levytetty kertaakaan.

Tutkimustyöni lähtökohtana on voimakas omakohtainen kokemus, joka syntyi tehdessäni Hannikaisesta laajaa radiohaastattelua helsinkiläiseen Lähiradioon kesällä 2008.³ Mieleepi jäi säveltäjän rikas ja koskettava elämäntarina sekä hänen aikakauden hengen vastainen musiikkinsa. Kohtaaminen oli niin merkittävä, että se inspiroi minua myös säveltäjänä: toinen oopperani *Säveltäjä Ann-Elise Hannikainen* (2015) kantaesitettiin Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen ja musiikin koulutusohjelmien yhteistuotantona Helsingissä 13.11.2015.

Lapsuutensa ulkomailla viettänyt, vain lyhyen aikaa Sibelius-Akatemiassa opiskellut ja uransa Espanjassa luonut Ann-Elise Hannikainen on jäänyt suomalaisen klassisen musiikin kentässä unohduksiin. Hannikainen edustaakin aivan omanlaistaan kansainvälisyyttä suhteessa säveltäviin suomalaisikätovereihinsa, jotka varttuivat sibeliaanisisä Suomessa ja joiden opintomatkat suuntautuivat etupäässä Saksaan Darmstadtin uuden musiikin kursseille.⁴ Naisnäkökulmasta Hannikaisen voidaan myös katsoa täyttävän säveltäjä Helvi Leiviskän (1902–1982) ja Kaija Saariahon (s. 1952) väliin jäävän aukon: Leiviskän aktiiviura säveltäjänä oli jo päätymässä, kun Hannikainen oli uransa huipulla 1970-luvun puolivälissä. Kaija Saariaho puolestaan aloitteli uraansa 1980-luvun alussa, kun Hannikainen käytännössä lopetti säveltämisen jo saman vuosikymmenen lopussa.⁵

1.1 Aiempi tutkimus

Kuten ehkä on arvattavissa, Ann-Elise Hannikaista käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ei ole olemassa eikä hänestä ole myöskään kirjoitettu akateemisia opinnäytteitä. Hannikaisesta on olemassa kotimaisissa julkaisuissa joitakin lyhyitä tietosanakirja-artikkeleita, jotka enimmäkseen

toistavat tai referoivat toistensa tietoja.⁶ Myös englanninkielisissä hakuteoksissa on Hannikaisesta mainintoja.⁷ Ainakin kahteen kansainväliseen hakuteokseen Hannikainen on lisäksi itse toimittanut henkilö- ja uratietonsa.⁸

Suomen musiikin historia -kirjasarjassa Hannikainen mainitaan vain kerran ja silloinkin sarjan osassa, joka käsittelee vuosien 1907-1958 tapahtumia [sic!]. Hannikainen mainitaan lauseessa, joka listaa Suomen säveltäjät ry:n naispuoliset jäsenet vuonna 1994.⁹ Espanjalaisen klassisen musiikin historiankirjoituksesta tai espanjalaisista klassisen musiikin tietosanakirjoista en ole löytänyt ainuttakaan mainintaa Hannikaisesta.¹⁰ Hannikaisen kumppania¹¹ ja opettajaa Ernesto Halffteria käsittelevissä monografioissa ja tietokirja-artikkeleissakaan ei Hannikaista mainita,¹² kuten ei myöskään Hannikaisen ja Halffterin perheystäviin kuuluneiden aikalaistaiteilijoiden elämäkerroissa¹³.

Ensimmäisessä suomalaisessa naissäveltäjiä esittelevässä teoksessa *Musiikin toinen sukupuoli*¹⁴ (1994) on lyhyt Hannikaista käsittelevä osuus, joka on kuitenkin ongelmallinen. Ensinnäkin teos esittelee Hannikaisen tavalla, joka paitsi kuvastaa myös vahvistaa entisestään hänen ja hänen musiikkinsa tuntemattomuutta: lyhyen kirjoituksen otsikko on "Ann-Elise Hannikainen - ulkomailla asunut suomalainen". Hannikaisen elämäntyö on niin tuntematon, että kirjoittajat pitävät Hannikaisen karakteristisimpana ominaisuutena poissaoloa Suomesta. Aivan toisenlaisen muotoilun elämäntyölleen saa esimerkiksi kirjan seuraavassa artikkelissa säveltäjä Anneli Arho (s. 1951): "Anneli Arho - ajan olemuksen säveltäjä".¹⁵

Hannikaista käsittelevässä kirjoituksessa on myös toinen huomiota herättävä yksityiskohta. Heti ensimmäisessä lauseessa Hannikainen määritellään diplomaatin tyttäreksi, mikä sinänsä on tosiasia. Mielestäni on kuitenkin

kyseenalaista, että kirjan ilmestymishetkellä 48-vuotias säveltäjä määritellään ennen kaikkea isänsä kautta, jonkun tyttärenä.¹⁶ Tutkielmani espanjalaisessa sanomalehtiaineistossa tämä käytäntö on pikemminkin sääntö kuin poikkeus: Hannikainen esitellään niin haastatteluissa kuin konserttiarvosteluissakin Suomen suurlähettilään tyttäreksi.¹⁷ Suomalaisen naistutkimuksen muotoiluna lause on kuitenkin yllättävä.¹⁸

1.2 Tutkimusasetelma, teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmät

Tutkielmani aiheesta nousevat keskeiset tutkimuskysymykset ovat 1) millaisen elämän Ann-Elise Hannikainen eli ja millaisen uran hän loi?, 2) millaista musiikkia Ann-Elise Hannikainen sävelsi? ja 3) millaisen vastaanoton Ann-Elise Hannikaisen teokset saivat?

Pyrkiessäni rekonstruoimaan Hannikaisen elämäntarinaa ja tarkastellessani Hannikaisen teosten saamaa vastaanottoa työni on historiallinen biografinen tutkimus. Kuvatessani Hannikaisen musiikkia tutkimukseni kuuluu musiikkianalyysin alaan. Työni historiantutkimuksellisessa osuudessa näkökulmani on samaan aikaan mikrohistoriallinen ja feministinen. Ensiksi mainittu näkyy sitoutumisena viime vuosina yleisemminkin historiantutkimuksessa lisääntyneeseen käsitykseen siitä, mikä menneessä ajassa on tutkimisen arvoista: enää ei tutkita vain suurmiehiä ja heidän saavutuksiaan vaan yhtäläillä tavallisia kansanihmisiä, jokapäiväistä elämää ja arkista kulttuuria ympärillämme.¹⁹ Musiikintutkimuksessa tämä näkökulma on antanut äänen monille nykyään vähemmän tunnetuille säveltäjille, jotka kuitenkin oman aikansa musiikkikulttuurille ovat voineet merkitä paljon.²⁰ Tällaista tutkimusta edustaa Suomessa muun muassa Tuire Ranta-Meyerin väitöstutkimus säveltäjä Erkki Melartinista (1875–1937).²¹ Feministisen musiikintutkimuksen kannalta

tutkielmani edustaa niin sanottua kompensatiohistoriaa, joka pyrkii nostamaan esiin miesvaltaisen kaanonin ulkopuolelle jääneitä naissäveltäjiä.²² Tässä mielessä työni on myös tietoisesti hyvin poliittinen: haluan tehdä tunnetuksi Ann-Elise Hannikaisen elämäntyötä ja tarkastella niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet hänen työskentelyynsä taiteilijana.²³

Tutkielmani kontekstuaalisena näkökulmana Hannikaisen elämään ja uraan toimii hänen suhteensa säveltäjä Ernesto Halffteriin, jonka suojissa Hannikaisen ammattimainen säveltäjänura syntyi, kehittyi ja loppui. Ilman Halffteria Hannikaisen säveltäjänurasta ei olisi tullut sellaista kuin siitä tuli. Hannikaisen kaikki toiminta säveltäjänä tapahtui jossain suhteessa espanjalaisopettajaan.²⁴ Heidän välisensä suhteen lisäksi luen²⁵ aineistoani myös espanjalaisen ja suomalaisen lehdistövastaanoton erojen näkökulmasta. Hannikaisen kahden kotimaan, Espanjan ja Suomen, lehdistöissä oltiin Hannikaisesta hyvin kiinnostuneita, mutta reaktiot hänen musiikkiinsa olivat näissä maissa jossain määrin erilaiset ja suhde Hannikaisen sukupuoleen vaihteli.

Hyödynnän tutkielmassani kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärjen kuvaamaa lähestymistapaa, jossa yhdistyvät hermeneuttinen ja empaattinen tutkimusote. Leskelä-Kärkeä mukaillen haluan tutkielmassani päästä lähelle Ann-Elise Hannikaista ja ymmärtää häntä tai ainakin tehdä häntä ja hänen elämäntyötään ymmärrettäväksi.²⁶ Tällainen empaattinen lukutapa merkitsee työssäni myös elämäkerralliseen tutkimukseen kuuluvien eettisten kysymysten tiedostamista. Jaan tutkimustyössäni Leskelä-Kärjen näkemyksen, jonka mukaan elämäkerrallisen tutkimuksen lähtökohtana on oltava eettinen velvoite menneisyydessä elänyttä yksilöä kohtaan. Vaikka tutkija joutuukin välillä tasapainoilemaan empaattisen ja kriittisen asenteen välillä, historiantutkijan on pyrittävä ymmärtämään ja tekemään oikeutta menneisyyden

ihmiselle.²⁷ Tämä on poliittinen ja eettinen kannanotto. Otan tutkielmassani annettuna totuutena, että tutkielmani subjekti Ann-Elise Hannikainen on ”hyvä”. Hän ei esimerkiksi ole rikollinen, jonka rikoksia tarkastelisin paheksuvasti tai tuomitsevasti.

Tutkimukseni musiikkianalyttisessä osassa tarkastelen Hannikaisen vuonna 1968 valmistunutta pianoteosta *Tema con XI Variazioni*. Keskityn ennen kaikkea hahmottamaan teoksen sävelmateriaalin käyttöä ja sen suhdetta suomalaiseen uusklassismiin. Olen valinnut tämän teoksen lähempään tarkasteluun Hannikaisen tuotannosta kolmesta syystä. 1) Se on ensimmäinen Hannikaisen julkisesti esitetty teos. 2) Teos muodostaa pohjan ja eräänlaisen esiyymmärryksen vuonna 1973 kantaesitetylle *Anerfálicas*-teokselle, joka on Hannikainen läpimurtoteos. 3) Teos toimii ikkunana moniin Hannikaista koskeviin jatkotutkimuskysymyksiin kuten musiikin kansallisuuden käsitteeseen. Lisäksi on syytä todeta, että teos kantaesitettiin Ung Nordisk Musik -festivaaleilla, jossa Hannikainen oli tapahtuman historian ensimmäinen naissäveltäjä. Tämän kokemus oli Hannikaiselle hyvin tärkeä ja hän muisti mainita sen läpi uransa.²⁸

Hannikaisen muuta sävellystuotantoa tarkastelen deskription tasolla osana hänen elämänkaartaan. Tässä tarkastelussa käytän rajauksena teosten kulttuurista olemassaoloa. Huomioin erityisesti ne teokset, jotka ovat olleet *olemassa* esitysten kautta Hannikaisen elinaikana.

Tarkastellessani Hannikaisen musiikkia, lähdän liikkeelle siitä poliittisesta lähtökohdasta, että lähestyn sitä arvostavasti. Se ei tarkoita pyrkimystä osoittaa säveltäjän tuotantoa ”nerokkaaksi”, ”ainutlaatuiseksi” tai muulla tavoin mullistavaksi. Kyse on halusta tarkastella teoksia arvokkaina taideteoksina *an sich*. Musiikkitieteilijänä tehtäväni ei ole arvioida teosten ”onnistuneisuutta” tai taiteellista ”arvoa” suhteessa muiden säveltäjien teoksiin.

Koen lähestymistapani erityisen tärkeäksi Hannikaisen kaltaisen säveltäjän kohdalla, joka on historiankirjoituksessa altavastaaja: olisi helppoa kuvata millä kaikilla tavoin Hannikaisen musiikki poikkeaa aikakauden valtavirrasta (tai ei poikkeaa) ja miten Hannikainen näin on vähempiarvoinen taiteilija. Tällainen rivien väleihin kirjoitettu arvottaminen on kokemukseni mukaan ollut suomalaisessa musiikkikulttuurissa tavallista. Usein arvottavina tekijöinä ovat olleet sävelkielen liian vahva side Jean Sibeliuksen (1865–1957) musiikkiin²⁹ tai paradoksaalisesti sävelkielen liian vähäinen side sibeliaaniseen musiikkiperinteeseen (ns. orgaanisen muodon puute)³⁰. Tämä asenne tulee näkyviin epäsuorasti myös Hannikaisen musiikin saaman vastaanoton yhteydessä (ks. luku 4.8). Musiikkia ei kuitenkaan voi kuvata arvovapaasti eikä objektiivisesti. Sen vuoksi oma tutkijan asemani ja asenteeni on tärkeä kirjoittaa tässäkin yhteydessä auki.

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni keskiössä on Ann-Elise Hannikaisen laaja jäämistö, joka on keskeisiltä osin käytettävissäni.³¹ Aineisto sisältää Hannikaisen tunnetun tuotannon käsikirjoituksina, suuren määrän sävellysluonnoksia ja keskeneräisiä teoksia, laajan kirjeenvaihdon, jonka keskiössä on Hannikaisen ja Ernesto Halffterin välinen kirjeenvaihto, huomattavan laajan lehtileikekokoelman, kaksi valokuva-albumia ja kymmeniä irtovalokuvia, kelanauha- ja c-kasettitalenteita, konserttiohjelmia, todistuksia, apurahahakemuksia ym. sekalaisia asiakirjoja. Lisäksi käytössäni on kopio Ann-Elise Hannikaisen päiväkirjasta, joka kattaa vuodet 1963–1978 painopisteen ollessa Perussa ja Sibelius-Akatemiassa vietetyissä 1960-luvun vuosissa.³²

Käytössäni olevaa aineistoa voi luonnehtia hyvin laajaksi ja kattavaksi. On hämmästyttävää miten hyvin lukemattomia kertoja muuttanut ja eri puolilla maailmaa

asunut Hannikainen on kyennyt kokoamaan ja säilyttämään aineiston. Tutkimusprosessin aikana en esimerkiksi ole löytänyt ainuttakaan lehtihaastattelua, joka ei kuuluisi Hannikaisen jäämistöön. Aineiston kattavuutta kuvaa hyvin se, että se sisältää myös Seppo Heikinheimon erittäin kielteisen arvostelun Ann-Elise Hannikaisen ja Ernesto Halffterin esiintymisestä Helsingin juhlaviikoilla 1976.³³ Hannikaisella ei selvästikään ole ollut tarvetta sensuroida elämäänsä.

Hannikaisen jäämistön lisäksi käytettävissäni on kolme Hannikaisen radiohaastattelua, jotka sijoittuvat kahteen eri elämänvaiheeseen³⁴: Yleisradion lyhyissä haastatteluissa vuosina 1976 ja 1982 Hannikainen on aktiivinen säveltäjä, kun taas neljä vuotta ennen hänen kuolemaansa tehdyssä laajassa Lahiradion haastattelussa Hannikainen katsoo elämäänsä jo taaksepäin. Haastattelut tarjoavat tietoa Hannikaisen elämästä ja toiminnasta säveltäjänä, mutta vieläkin enemmän ne tuovat Hannikaisen persoonan lähelle tutkijaa: on suuri ero lukea säveltäjän ”hiljaisia” kirjeitä ja kuulla hänen oma yksilöllinen äänensä ja puhetapansa.

Arkistolähteitten lisäksi olen pyrkinyt tavoittamaan laajasti ihmisiä, joilla olisi Hannikaisesta edes pieniä muistikuvia. Aiheen tuntemattomuuden vuoksi tämä on tuntunut erityisen tärkeältä. Keskeisiä haastateltaviani ovat olleet luonnollisesti Hannikaisen omat sisarukset Eva Hannikainen (s. 1953) ja Heikki Hannikainen (s. 1945), jotka ovat olleet avainasemassa monien johtolankojen ja tietojen antajana. Lisäksi olen haastatellut Hannikaisen opiskelutoveria pianisti Paula Teittinen-Setälää Sibelius-Akatemiassa vietetyistä vuosista. Tämä on merkityksellistä, sillä kyseisenä aikana Hannikaisen sisarukset eivät ikänsä ja omien elämäntilanteittensa vuoksi jakaneet enää niin paljon Hannikaisen jokapäiväistä elämää.³⁵ Nämä haastattelut olen myös äänittänyt. Lisäksi olen saanut yksittäisiä tiedonantoja muun muassa säveltäjä Erkki Jokiselta, muusikko Jouko

Törmälältä, toimittaja Leena Santalahdelta ja säveltäjä Harri Wessmanilta.

Suomessa suoritettujen haastatteluiden ja aineistoon tutustumisen lisäksi olen tehnyt aineistonkeruumatkan Espanjaan, jossa haastattelin Hannikaisen tuntenutta kuvataiteilija Totte Mannesta sekä Hannikaisen ystävää Helena Marroquín Monederoa. Nämä haastattelut ovat omalta osaltaan lisänneet ymmärrystäni Hannikaisen persoonasta sekä täydentäneet merkittävällä tavalla käsitystäni Hannikaisen ja Ernesto Halffterin välisestä suhteesta, klassisen musiikin roolista espanjalaisessa yhteiskunnassa sekä Ernesto Halffterin asemasta espanjalaisen musiikin historiassa. Haastatteluiden lisäksi olen tutustunut Madridissa Espanjan kansalliskirjaston kokoelmiin sekä Espanjan yleisradion (RTVE) arkistoon, jossa säilytetään Ann-Elise Hannikaisen *Anerfálicas*-teoksen (1973) nauhoitusta.³⁶

Lisäksi on mainittava, että käytettävissäni on äänitallenteet kaikista julkisesti esitetyistä Hannikaisen teoksista. Näistä kolme on Hannikaisen itsensä Yleisradiolle tekemiä nauhoituksia³⁷, yksi on Yleisradion konserttitaltiointi Hannikaisen pianokonserton kantaesityksestä³⁸ ja yksi amatöörinauhoitus *Anerfálicas*-orkesteriteoksen kantaesityksestä³⁹. Näillä tallenteilla on merkittävä rooli niin Hannikaisen sävellystuotannon kuin hänen pianisminsakin hahmottamisessa.

Tutkielmani etenee siten, että luvussa kaksi esittelen Ann-Elise Hannikaisen sukutaustan ja tarkastelen hänen lapsuutensa ja nuoruutensa musiikkiopintoja ja kasvua muusikoksi. Luvussa kolme käsittelen Hannikaisen piano-opintoja Sibelius-Akatemiassa sekä opiskelun aikana syntyneitä *Tema con XI Variazioni*-teosta ja sen reseptiota. Luku neljä on tutkielman pääluku, joka on omistettu Hannikaisen Espanjassa toteutuneen elämäntyön tarkasteluun. Luku sisältää Hannikaisen elämänkaaren,

säveltäjän työn ja teosten saaman vastaanoton arviointia. Pohdintaluvussa viisi tarkastelen tutkimuksen kulkua, tutkimustuloksia ja mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

¹ Heiniö ym. 1994.

² Murtomäki 1994.

³ Laitinen & Virtanen 2008a.

⁴ Heiniö 1995, 77–82.

⁵ Laitinen & Virtanen 2008a.

⁶ Virtamo 1977, 511; Lappalainen 1990, 252; Isopuro 1994, 106; Virtamo 1997, 130 ja Korhonen 2002, 183–184.

⁷ Dees 2004 ja Korhonen 2016.

⁸ Cohen 1987, 300 ja Elster 2007, 320. Käytettävissäni on Elsterin vuosittain ilmestyneet teokset vuodesta 2007 lähtien. Hannikaisen tiedot ovat mukana vielä vuoden 2013 julkaisussa.

⁹ Salmenhaara 1994, 521.

¹⁰ Katso esimerkiksi Marco 1989a ja Álvarez Cañibano ym. 2008.

¹¹ Hannikainen viittasi suhteeseensa Ernesto Halffteriin julkisuudessa enimmäkseen sanalla *maestro* (*opettaja, mestari*). Myöhemmin Hannikainen käytti Halffterista myös sanoja *companion* (J Hannikainen, Ann-Elise [s.a.]i) ja *partner* (Elster 2007, 320), jotka on tässä tutkielmassa suomennettu *kumppaniksi*.

¹² Katso esimerkiksi Acker 1997, Carredano ja Eli 2015 sekä Casares Rodicio 2000. Ensiksi mainitusta Hannikaisen voi tosin löytää, jos tietää mitä etsii: Ernesto Halffterin työhuonetta esittävässä valokuvassa näkyy lipaston päällä krusifiksin vieressä Ann-Elise Hannikaisen valokuva (Acker 1997, 88).

¹³ Katso esimerkiksi Iglesias 1992 ja Kamhi de Rodrigo 1986.

¹⁴ Moisala & Valkeila 1994, 226.

¹⁵ Moisala & Valkeila 1994, 226.

¹⁶ Emt.

¹⁷ Katso esimerkiksi Del Campo 1975 ja Fernández-Cid 1977.

¹⁸ Artikkelissa väitetään myös virheellisesti, että ”Valenciassa vuonna 1973 järjestetyssä debyyttissään hän [Hannikainen] soitti perulaisesta kansanmusiikista vaikutteita saaneet Anerfálicas-muunnelmansa pianolle.” Tosiasiassa tuossa debyyttissä Valencian sinfoniaorkesteri kantaesitti Ernesto Halffterin johdolla Hannikaisen orkesteriteoksen *Anerfálicas* (1973). Teos on uudelleen sävelletty versio pianoteoksesta *Tema con XI Variazioni* (1968).

- 19 Elomaa 2001, 59.
- 20 Ranta-Meyer 2004, 43.
- 21 Ranta-Meyer 2008.
- 22 Sarjala 2002, 167-168.
- 23 Näin toimiessani tulen käyttäneeksi tutkijan valtaa, vaikkakaan en sen enempää kuin muut pro gradu - tutkielmaansa valmistelevat. Pidän kuitenkin tärkeänä vallankäytön ja sen kohteen ääneen lausumista, sillä vallatonta tutkimusta ei ole olemassa.
- 24 Ernesto Halffteria tarkastellaan lähemmin luvussa 4.1.
- 25 Perinteisesti historiantutkimuksen tutkimusmenetelmänä on pidetty lähdekritiikkiä eli tutkimusaihetta koskevien lähteiden aitouden ja relevanssin arviointia (katso esimerkiksi Renvall 1965). Käsite heijastaa ajattelua, jonka mukaan historiallinen "totuus" paljastuu, kun lähteistä erotetaan lähdekritiikillä "epätosi" aines. Nykyään puhutaan ennemmin erilaisista tavoista lukea lähteitä. Historiallisen tutkimuksen tavoitteena ei ole enää varma vaan hedelmällinen tieto. (Kalela 2000, 89-91.)
- 26 Leskelä-Kärki 2006, 78-85.
- 27 Leskelä-Kärki 2001, 119.
- 28 Katso esimerkiksi Laitinen & Virtanen 2008a.
- 29 Katso esimerkiksi Ranta-Meyer 1992.
- 30 Katso esimerkiksi Tuovinen 2004.
- 31 Mahdollisuudesta saada aineisto käyttööni kiitän säveltäjän sisaruksia Eva Hannikaista ja Heikki Hannikaista.
- 32 Mahdollisuudesta tutustua päiväkirjaan kiitän säveltäjän sisarta Eva Hannikaista.
- 33 Heikinheimo 1976b.
- 34 Santalahti 1976, Hirvensalo 1982 ja Laitinen & Virtanen 2008a.
- 35 Ann-Elise Hannikaisen aloittaessa opintojaan Sibelius-Akatemiassa syksyllä 1967 Eva Hannikainen oli koululainen (Alanko ym. 2011, 41) ja Heikki Hannikainen yliopisto-opiskelija (Nuorteva & Raitio 1993, 202).
- 36 Hannikainen, Ann-Elise 1974.
- 37 Hannikainen, Ann-Elise 1982b.
- 38 Hannikainen, Ann-Elise 1976.
- 39 J Hannikainen, Ann-Elise 1973b. Tämän tutkielman lähdeluettelossa lähteet on jaettu julkaistuihin ja julkaisemattomiin lähteisiin. Lähdeviitteen edessä oleva J merkitsee julkaisematonta lähdettä. Lähdeviitteen lopussa oleva AEHA merkitsee, että lähde on osa Ann-Elise Hannikaisen arkistoa.

2. SUKUTAUSTA JA LAPSUUS- JA NUORUUSVUODET

2.1 Sukutausta ja lapsuus

Ann-Elise Hannikainen syntyi Hangossa maanantaina 14.1.1946 perheeseen, jota leimasivat kaksi asiaa: sukutausta ja kansainvälisyys. Isänsä Heikki Hannikaisen (1915–1989) kautta Ann-Elise Hannikainen kuului maineikkaaseen Hannikaisen musiikkisukuun. Hänen isoisänsä Lauri Hannikainen (1889–1921) oli säveltäjänä ja kuoronjohtajana tunnetun P. J. Hannikaisen vanhin lapsi.⁴⁰ Toisin kuin sisaruksensa Ilmari (1892–1955), Tauno (1896–1968), Arvo (1897–1942) ja Väinö (1900–1960), Lauri Hannikainen ei valinnut muusikon uraa vaan hänestä tuli toimittaja, kirjailija ja lähetystöneuvos.⁴¹ Useat P. J. Hannikaisen perheen kotiorkesterista otetut valokuvat osoittavat kuitenkin, että hän oli myös etevä amatöörialttoviulisti.⁴² On siis luonnollista, että suvun musiikkitraditio siirtyi myös hänen jälkeläisilleen.

Lauri Hannikaisen puoliso Siiri Hannikainen (o.s. Väänänen, 1889–1968) työskenteli päivätyönään Ulkoasiainministeriön kirjaamossa ja sen ohella kaunokirjallisuuden suomentajana.⁴³ Hän käänsi suomeksi muun muassa Ivan Turgenjevin ja Aleksandr Puškinin teoksia.⁴⁴

Äitinsä Marianne Hannikaisen (o.s. Vennström, 1917–2001) puolelta Ann-Elise Hannikaisen sukujuuret ovat Ahvenanmaalla ja luovutetussa Karjalassa. Hänen isoäitinsä Toni Vennström (o.s. Björksten, 1893–1962) oli kotoisin Viipurin kupeessa sijaitsevalta Uuraan saarelta.⁴⁵ Hannikaisen isoisä Elis Vensström (s. 1892) oli kotoisin

Ahvenanmaalta, mutta hän loi elämäntyönsä Hangossa, jonka kaupunginjohtajana hän työskenteli kuolemaansa asti.⁴⁶

Vanhempien taustat näkyivät Ann-Elise Hannikaisen kotikielissä. Isänsä kanssa ja koko perheen läsnä ollessa Hannikainen puhui suomea, äitinsä ja sisarustensa kanssa taas ruotsia.⁴⁷ Suomenruotsalaisuus identiteettinä ei kuitenkaan tullut Hannikaiselle koskaan läheiseksi vaan hän piti itseään ennen kaikkea suomalaisena, jonka toinen äidinkieli oli ruotsi.⁴⁸ Eri maissa vietettyjen vuosien ansiosta Hannikainen oli oikeasti vieläkin monikielisempi, mikä näkyi myös hänen henkilökohtaisissa muistiinpanoissaan ja kirjeenvaihdossaan. Ensiksi mainituissa Hannikainen yhdistelee usein ruotsia, englantia ja espanjaa. Vanhemmilleen ja sisaruksilleen hän kirjoitti kirjeitä englanniksi tai ruotsiksi maustamalla niitä tilanteesta riippuen suomen-, englannin-, espanjan- tai ruotsinkielisillä sanoilla ja ilmauksilla. 1960- ja 1970-luvuilla pitämäänsä päiväkirjaa Hannikainen kirjoitti enimmäkseen englanniksi.⁴⁹

Ann-Elise Hannikaisen lapsuus- ja nuoruusvuodet olivat hyvin kansainvälisiä hänen isänsä Heikki Hannikaisen diplomaattiuran vuoksi. Jo reilun vuoden ikäisenä Hannikainen muutti perheensä kanssa Göteborgiin, jonne Heikki Hannikainen oli nimitetty varakonsuliksi.⁵⁰ Sen jälkeen perhe asui Varsovassa (1949–1953), Tukholmassa (1953–1957), Helsingissä (1957–1959), New Yorkissa (1959–1963) ja Limassa Perussa (1963–1967). Aloittaessaan opinnot Sibelius-Akatemiassa syksyllä 1967, Hannikainen oli ehtinyt käydä asumassa synnyinmaassaan yhteensä vain kolme vuotta.⁵¹

Hannikaisen kiinnostus musiikkiin puhkesi Varsovassa, kun perheeseen hankittiin vanha Steinway-flyyngeli.⁵² Viisivuotias Hannikainen koki soittimen välittömästi omakseen ja tapaili mielellään pianonkoskettimia: